

Mis sest terest tolku on?

Anne Hussar

Eesti Kirjandusmuuseumi toimetaja

Kuigi tuntumad tervitused *Tere!*, *Jõudu!* ja *Jätku!* on keeles suhteliselt püsivad, on eestlaste tervitamise kombed siiski palju muutunud. Heidame pilgu vanadele tervitusvormelitele, mis on talletatud Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluule arhiivi kogudes. Vanimad üleskirjutused pärinevad XIX sajandi teisest poolest, uuemad aga juba meie ajast.

Teretamine

Teretamist on ikka peetud, ja peetakse veel praegugi, viisaka ja kasvatatud inimese tunnuseks. See, kas või kuidas inimene teretab, annab meile temast esimese pildi. Vanasti, kui külad olid väiksemad ja kõik tundsid kõiki, oli mõeldamatu, et vastutulijat ei teretatud või töömehele ei soovitud jõudu. Rahvaluulekogujad märgivad, et teretati kõiki, tuttavaid ja võõraid, meeste- ja naisterahvaid. Teretamata jätmist peeti lausa häbematuks käitumiseks ning neid, kes tere ei öelnud, narriti ja pilgati (vt ka Oma Keel 2002, nr 1, lk 15–20).

Teadagi oli ja on kõige tavalisem tervitus *Tere!*, mida täiendatakse vastavalt ajale: *Tere hommikust!*, *Tere lõunast!*, *Tere päevast!*, *Tere õhtust!*

Üldtuntud *tere* kõrval oli eri olukordades kasutusel ka teisi tervitusvormeleid, mis ühtlasi täitsid loitsu funktsiooni: nad pidid halba eemale hoidma ja töö edenemisele kaasa aitama. Allpool vaatlemegi, kuidas teretati erisuguste tööde tegijaid ja mida neile sooviti.

Töötægija teretamine

Vanasti oli norm, et töötægijast ei möödunud kunagi jõudu soovimata. Kõige levinumad ja eriliste emotsioonideta tervitused olid *Jõudu!*, millele vastati *Jõudu tarvis!*, ja *Tere jõudu, jumal appi!*, millele vastati *Tere jumalime, jõudu tarvis!* Levinud oli ka tervitus *Härjal rammu, töömehel jõudu!* Uuemate arhiiviandmete põhjal saab öelda, et nii tervitati kõikide tööde tegijaid. Suurem osa vanemaid üleskirjutusi viitab siiski kindlatele piirangutele ja normidele, millest tuli kinni pidada.

Ebasobiv tervitus võis tähendada ärasõnumist ja töö nurjamist. Ohutuse seisukohalt oli oluline nii tervitus kui ka selle vastus. On kirjapanekuid, kus märgitakse, et põllul töötavale inimesele ei tohtinud jõudu soovida, vaid pidi ütleva *Jumal appi!* Juhtus keegi ütleva *Jõudu!*, siis vastati: *Jõvva esi, kos sa tahad, mulle ei ole jõudu tarvis, mulle on tarvis – jumal appi!*

Linakitkujale, kapsaistutajale, lambaniitjale

Linakitkujale seevastu ei tohtinud soovida *Jumal appi!* Kui keegi seda siiski tegi, siis vastati halva mõju peletamiseks: *Perses sul lapp!* Lina-kiu pikkuse ja teiste omaduste parandamiseks pidi mööduja ütleva:

Jõudu, kiudu! – Kiudu tarvis!

Tööle jõudu, linale kiudu! – Jõudu tarvis!

Tere jõudu, kõva kiudu! – Tarvis!

Tähelepanelik tuli olla ka kapsaistutaja poole pöördudes. Pidi soovima:

Suuri päid ja laiü lehti! – Vaja!

Laiad lehed ja kõvad pääd! – Annaks jumal!

Teretamisena võidi soovida ka *Väikene ku kirp, a suurõs ku luik!* Viimasel juhul on võrreldud kapsaseemet kirbu ja suurt kapsapead luige-ga. Eestlastel on ka sama kujundiga mõistatus: *Keväde visats vällä ku must kirbuke, sügüse tuuas tagasi ku luigeke.* Vastus kõlab: *Kapustaseemel, mis keväde vällä visats, kapustapää, mis sügüse tagasi tuuas.*

Jõudu ei tohtinud kapsaistutajale anda. Kardeti, et soovitud jõud läheb kapsaussidele, kes saagi nahka panevad, või siis kasvavad kapsad maa alla. Igal juhul peeti jõu soovimist kapsataimedele kahjuli-

kuks. Kui keegi siiski ütles *Tere jõudu!*, siis sai halba mõju ära hoida vastusega *Laku perset!*

Lambaniitjast möödudes tuli talle töö edenemist ja villa pikkust ning hulka silmas pidades soovida:

Jõudu luhta! (st et vill kasvaks nii pikk kui luhahein)

Pund villa, paar poige!

Vilvit! – Vilvit vaea! (vilva 'villakas')

Villaseid ja karvaseid!

Võitegijale, pesupesijale

Võitegemist püüti alati võõraste silmade eest varjata, aga kui sel ajal juhtus siiski külaline tulema, pidi ta tervitusele lisaks mainima savikoormaid:

Tere! Jätku ja jõudu! Sauekoormad tulevad!

Jõudu männnale, savikoormad ukse ette! (mänd 'toidu segamise või kloppimise riist')

Kui tulija ei vihjanud savikoormatele, siis küsis võitegija ise: *Kas savikoormaid nägite tulema?* Savikoormatega võrdlemine pidi aitama kaasa võiteo õnnestumisele – koor läks hästi kokku, või tuli ilus kollane ja seda sai palju.

Valge ja puhas pesu oli korraliku perenaise uhkus. Pesupesijast möödudes tuli koos tervitusega silmas pidada nii seda rasket tööd kui ka selle tulemust – et pesu saaks puhas ja valge. Tarvitati järgmisi tervitusi:

Tere, jõudu ja valget!

Jõudu, rõõva 'rõivad' valges!

Valgust, valgust!

Püük 'pesu' valgeks!

Mustad valgeks!

Valges! – Valges vaja!

Jõudu ja valgust! – Tarvis, tarvis!

Tere, jumal appi, valgid pesijale! – Tere, aita jumal, valgid tarvis!

Sööjale

Kui külaline juhtus tallu tulema söögialal, siis soovis ta kindlasti leivale jätku. Leib oli meie esivanemate põhitoidus ja oli väga tähtis, et perel oleks leib aasta läbi laual. On teateid, kus öeldakse, et jätku sooviti ka leiva tegemise ja ahjust võtmise ajal:

Jumal andku leiba lisa!

Jätku jumalaviljale! (jumalavili 'leib')

Jumal, anna jakko 'jätku' leeväle!

Jätku leivale! – Jätku tarvis!

Jätka, jumal, leiba! – Anna, jumal, leiba!

Tere, jakka 'jätka' leibä! – Jakka, jumal!

Jätku toidule! – Jätku tarvis!

Jätka, jumal, leiba! – Jätka, taevasa!

Jakku, jumal andku! – Jakaku 'jätkaku' jumal!

Nagu näeme, olid oma kindlad tervitusvormelid levinumate ja raskeimate tööde tegijate poole pöördumiseks.

Saunale ja saunalisele

Üks tähtis koht, kus kehtisid kindlad tervitamistavad, oli saun. Saun oli vanasti püha paik, kus ihuharimise kõrval „tohterdati latsi ja arstiti vanu” ning kus ei tehtud ebasüüdsaid asju. Ehk sellepärast pöörduski saunaline tervitusega kõigepealt sauna ja ka saunaleili poole: *Tere, tere, saunakene, tere, saunaleilikene!* või *Tere, tere, saunake, jätka minu jägu 'jagu' ka!* Kui teisi saunalisi juba ees oli, teretati tingimata ka neid. Kasutusel on olnud mitmesuguseid pöördumisi ja vastuseid:

Jumal sekka! – Jumal hää miis!

Jumal seltsi! – Jumal hea seltsimees!

Jummal sekkä! – Tulõ esi kah!

Jummal sauna! – Jumal toogu tervist!

Naljaga pooleks

Seni oleme vaadelnud kaasanimestele öeldavaid tõsimeelseid ja häid soovide. Kuid nagu kõnekäändudele üldiselt omane, püütakse mõnikord partnerit isegi tervitussõnadega hämmingusse ajada, teda jahmata ja rõgadagi. Naljahambad ja lõuapoolikud kasutasid oma sõna-

seadmise oskust ja sättisid soovid või vastused riimi. Rahvaluulekogujad on sellistel puhkudel kirjapandule lisanud, et seda öeldi „nalja pärast ja tuttavate vahel”. Lihtsa tere asemel võidi siis öelda ka:

Tere ja traastu! Vaata, et sa sita sisse ei astu! (traastu – mugandus vene keelest)

Tere, morgen, labrit, trastu, ära äka sisse astu! (morgen, labrit, trastu – mugandused saksa, läti ja vene keelest)

Tere ning traastu, lepapuid ja laastu!

Tere õdagut 'õhtut' kallil hommukul!

Tervist Kuressaarest üle Naissaare nurga!

Tere hommikut, tulin tammikust, tõin teile sooja sepikut!

Tere, vana kere, läbi mere!

Tavapärasele ja suhteliselt neutraalsele terele võidi anda ka ootamatu ja riukaga vastus:

Tere! – Tere, tere, vana kere!

Tere! – Mis tere, kere piale!

Tere! – Pane tere nurka!

Tere! – Mis sest terest tolku on?

Tere! – Mis su tere ka üldse maksab, oleks rubla andnud, teine asi!

Tere! – Tere küll, aga mis siis!

Tere! – Mis see sinu tere ka maksab?

Tere! – Sinu tere ei ole muud kui tülinorimine!

Tere! – Tere, tere, kui sa just ei valeta!

Tere! – Tere, tere, kui sa nalja ei tee!

Tere! – Õige mul su tere vaja!

Tere! – Tere tulemast ja jälle ära minemast!

Tere! – Tere tulemast, hoidku nägemast!

Tere! – Tere küll, tore, et tulid, parem veel kui ära lähed!

Leivasse suhtuti küll austusega, kuid pilamist tuli ette isegi leivale jätku soovimise juures:

Tere leiba, tehke mis tahate!

Jätku leiba, jälle te sööte!

Jätku leiba, jälle sööte, oma aega surnuks lööte!

Jätku teie leivale, meil ei ole enam paukugi kodus!

Jakku teie leivale, meie oma on juba küünlapäevast saadik otsas!

Jätku leivale! – Pane jätk otsa!

Jätku leivale! – Jätka pikemaks!

Jakku! – Kui kaksit, sõs jakka ka! (kaksama 'rebima, katki kiskuma')

Tere ja jätku! – Jätku kohast läheb katki!

Jätku leibä! – Jätk hiä küll, aga kis ta käde 'kätte' annab!

Jätku leiba! – Kui jätkub, siis jätan sulle ka, kui ei jätku, süön kõik ära!

Jakko! – Min' pakko! (Jätku! – Mine pakku!)

Ka töötegi ja ei võtnud alati soovitud jõudu tänulikult vastu, vaid püüdis soovijat veidi jahmatada:

Jätku tööle! – Paik oo param kui jätk!

Jõudu! – Jõud on hea asi, kui ta südamest tuleb!

Tere jõudu! – Pane sinna ukse kõrvale maha!

Jõudu! – Kulub ära küll, anna aga siia!

Tere, jõudu tarvis, tule ise jõuga ka aitama, siis ta saab rutem valmis!

Jõudu tööle! – Mis sa paljast jõust pakud, parem tule ise appi!

Jõudu! – Tule ise ja too oma suur jõud kaasa!

Tere jõudu! – Mis jõudu, vastu lõugu!

Jõudu tüü! – Mis sää! jõust om, tuu raha!

Jõudu! – Kes teeb, see jõuab, kes mööda läheb, see pidagu lõuad!

Jõudu tööle! – Mis jõudu tööle tarvis, töö hakkab siis vastu, kes tast jagu saab, aga töötegitajatele jõudu!

Mis sest terest siis tolku on?

„Ega teretamise ja tänamise kombes pole palju muutund, mudu et viisakust on nüüd hulka vähem kui vanasti. [...] Vanasti olid sellest suhtest palju rangemad.” – Nii kirjutas koguja Suure-Jaanist aastal 1958. Seegi üleskirjutus on varsti pool sajandit vana, aga sisuga võime nõus olla tänapäevalgi. Tavalised ja lihtsamad tervitused on enam-vähem samad, aga seda viisakust, mis nõudis nende kasutamist, on vähemaks jäänud.

Kidakeelsed oleme teretamisegagi, pigem püüame teha näo, et me ei märka teist inimest, või ei tee teda tundma. Objektiivsetel põhjustel on käibest kadunud konkreetsete tööde puhul kasutatavad tervitused. Linakitkujat tee veeres enam ei kohta ja kapsaidki istutatakse

masinaga, mille müra summutaks meie soovi. Kui keegi teebki tee ääres mingit väiksemat tööd, siis vurame meie temast autoga mööda ega peatu jõudu andma. Võitegemisest ei tea me enam midagi ja siin ei aitaks meid ka kõige suuremate savikoormate nimetamine. Arieli-ajastul on kuidagi imelikki soovida *Püüik valgeks!* Või kellele tuleks oma soov suunata, kui täisautomaat nurgas omaette müdistab ja pere-naine kohvi joob. Noorte sõnavarasse tuleb üha uusi tervitushõikeid laiast maailmast – aja märk seegi. Tulevikku tormamisest hoolimata peaksime ikka töötavatele kaasinimestele jõudu soovima ja päev võiks alata rõõmsa tervitusega. Murelikuks teeb aga see, et noorele inimesele jõudu andes võime panna ta piinlikku olukorda – ta ei tea, mida meie soovile vastata. Ka Euroopa Liitu astudes ja seal olles võiksime ikka vanade eestlaste kombel soovida leivale jätku ja töötegitajale jõudu.

Mis sest terest siis tolku on? On ikka, paremat moodust enese ja teise inimese tuju tõstmiseks või temaga vestluse alustamiseks on raske välja mõelda.

Soovitusi edasilugemiseks

A. Hussar, Kas kellaga siga nägid? – Oma Keel 2002, nr 1, lk 15–20.

H. Saari, Keelehääling. Valgus. Tallinn, 1976, lk 9–16.

Tere, tere, teid ma tunnen... Soove, tervitusi, tänamisi. Koostanud A. Hussar. Eesti Kirjandusmuuseum. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, 2002.